

До спеціалізованої вченої ради К 35.052.23
Національного університету «Львівська політехніка»

Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, вул. Князя Романа 1/3

ВІДГУК

опонента доктора юридичних наук, професора Богатирьова Івана Григоровича на дисертацію Ліщук Наталії Олександрівни «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Дисертація Ліщук Наталії Олександрівни «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» є рукописом, який складається із анотації, вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 3-х додатків

Повний обсяг роботи становить – 232 сторінки, з яких основний текст – 186 сторінок, список використаних джерел (192 найменування) – 17 сторінок, додатки – 4 сторінки.

Актуальність теми дослідження. На жаль, насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок пронизують усі сфери життєдіяльності суспільства (професійну діяльність, підліткове середовище, політику, сімейно-побутову сферу тощо) та нерозривно увійшло в життя кожного члена суспільства. Динаміка насильницьких злочинів свідчить про негативні тенденції у цьому виді злочинності та про необхідність актуалізації даного питання.

Більше того, ми підтримуємо думку аспірантки, що від насильства страждають усі члени суспільства незалежно від віку, статі, професії, віросповідання чи інших ознак. Проте, як відомо, найбільше потерпають у суспільстві від насильства, як правило, жінки.

Проблема насильства щодо жінок стає актуальною у зв'язку з тим, що Україна, інтегруючись до світової спільноти, має визнати людину, її права

відрізняються за біологічними ознаками, повинні бути рівноправними у суспільному контексті.

Інтегрування гендерного підходу в державну політику передбачає запобігання дискримінації за ознакою статі в будь-якій сфері суспільного життя, недопущення проявів насильства щодо жінки.

Водночас, насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та особи похилого віку. Найпоширенішим і найбільш складним для протидії є домашнє насильство. Домашнє насильство властиве для багатьох держав, незважаючи на їх позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах.

У вступі (с. 17-27 дисертації) дисертант аргументовано довела актуальність обраної теми дослідження, а також її зв'язок з науковими програмами, темами, планами, сформулювала мету і задачі даної наукової розробки та визначила її об'єкт, предмет і методи дослідження, обґрунтувала наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення; повідомила про особистий внесок та апробацію результатів зазначеного дослідження, а також про кількість публікацій, у першу чергу, у фахових виданнях, що визначені Міністерством освіти і науки України. Тобто у повній мірі дотрималась тих формальних вимог, що пред'являються до вказаного структурного елемента будь-якої дисертації.

Вивчення змісту дисертації свідчить, що обраний напрям дослідження знаходиться у тісному зв'язку з науковими програмами, планами, темами дослідження. Дисертаційну роботу виконано відповідно до положень Розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 511/2015, Постанови НАН України від 20.12.2013 р. № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у

галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки».

Робота ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, прийнятої Верховною Радою України 18.03.2004 № 1629-IV, та виконана в межах НДР ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки); у межах науково-дослідної роботи Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (с. 20-21). Дисертантом вірно визначена мета і комплексно вирішені завдання дослідження теоретичних і прикладних проблем щодо насильницьких дій, які вчиняються щодо жінок та сформовані на цій основі пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінальної відповідальності за такі дії.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності та новизни.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів дослідження забезпечена застосуванням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема, метод аналізу та історико-правовий метод забезпечив розгляд стану дослідження і зарубіжний досвід (підрозділи 1.1, ґрунтовно вивчити поняття насильницьких дій щодо жінок та їх ознаки (підрозділ 1.2). Конкретно-соціологічні (узагальнення, опитування, анкетування, вивчення особових справ), статистичний, порівняльний та документальний методи використано для з'ясування стану, структури та динаміки насильницьких дій щодо жінок в Україні, кримінологічної характеристики особи-злочинця, що вчиняє насильницькі дії щодо жінок та жінки-жертви насильницьких дій (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод застосовано під час пошуку шляхів профілактики насильницьких дій щодо жінок в Україні (підрозділи 3.1, 3.2). (с. 22). На жаль, потужнішою має бути емпірична база дослідження (с. 23).

Водночас, аналіз дисертації Н.О. Ліщук показує здатність аспірантки успішно вирішувати наукові завдання як фундаментального так і прикладного значення, про що свідчать напрацьовані дисертантом матеріали, докладність їх аналізу у різних аспектах обраної теми дослідження, а також формулювання проміжних та загальних наукових висновків, що забезпечують належний рівень достовірності та обґрунтованості всього змісту дисертаційної роботи.

Зокрема, на користь цього свідчить авторські напрацювання Н.О. Ліщук які ґрунтуються на положеннях кримінологічної та віктимологічної науки, нормах чинного національного законодавства, міжнародних нормативно-правових актів, на узагальненні, аналізі та використанні позитивного вітчизняного та іноземного досвіду. Результатам дисертаційного дослідження Н.О. Ліщук, притаманний належний рівень наукової новизни, положення якої містяться у всіх трьох розділах дисертації.

Достовірність і наукова обґрунтованість положень наукової новизни, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Н.О. Ліщук, не викликає заперечень. На схвалення та позитивну оцінку заслуговують більшість положень наукової новизни, які виносяться на захист. Насамперед, Н.О. Ліщук, вперше: сформульовано авторське визначення жінки-жертви насильницьких дій, як особи, якій злочином завдано проти її волі фізичної, моральної, майнової чи психологічної шкоди, що стало наслідком її особливого соціально-рольового статусу в суспільстві; запропоновано класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки потерпілих, від нейтральної до протиправної: 1) ситуації, що мають характер поштовху, в яких поведінка потерпілих полягає в нападі, образі, заподіянні образи; 2) ситуації, в яких поведінка потерпілих позитивна, однак пов'язана з поворотом на жертву насильницьких дій злочинця (ситуація, коли мати захищає свою дитину); 3) ситуації, в яких поведінка потерпілої створює об'єктивну можливість вчинення злочину, хоча поведінка і не трактується, як поштовх (це здебільшого пасивність потерпілих, що дозволяють продовжувати злочинну діяльність (катування, образи)); 4) замкнуті ситуації, в яких дії потерпілої

спрямовані на заподіяння шкоди самій собі (ситуація замаху жертви на самогубство, у зв'язку з неможливістю терпіти знущання); 5) ситуації, в яких поведінка потерпілого нейтральна і не впливає на вибір злочинцем варіанту поведінки, тобто, коли немає приводу зі сторони жертви; обґрунтовано необхідність у випадку повторного засудження особи до позбавлення волі без умовного звільнення від його виконання за злочини, пов'язані з домашнім насильством, застосувати щодо винної особи обмежувальні заходи, оскільки така поведінка винного свідчить про небажання стати на шлях виправлення, а також забезпечить належний захист прав жертви насильства у майбутньому.

Удосконалено: класифікацію жінок-жертв злочинів, які враховують соціально-рольовий статус жінки-жертви, що визначає соціальні можливості освіти, професійної діяльності, доступу до влади, сексуальності, ролі в родині та репродуктивної поведінки. Така підстава класифікації дає можливість говорити саме про жінок-жертв, які стали такими у зв'язку із становищем у суспільстві та ролями, які вони в ньому виконують; поняття насильницьких дій щодо жінок, як умисних протиправних дій, які полягають у заподіянні потерпілій особі проти її волі фізичної, моральної, матеріальної чи психологічної шкоди, які були детерміновані соціально-рольовим статусом потерпілої особи та їхня очікувана поведінка; типологізацію осіб, що вчиняють насильницькі дії щодо жінок залежно від антисоціальної спрямованості і характеру, ціннісних орієнтацій особистості: тип із соціально-позитивною спрямованістю; тип із спрямованістю нестійкого характеру; тип із стійкою антигромадською спрямованістю; положення про те, що при характеристиці криміногенних детермінант насильницьких дій, що вчиняються щодо жінок слід використати соціально-психологічну концепцію, згідно з якою безпосередніми причинами злочинності є деформація свідомості: суспільної, групової та індивідуальної. Ці негативні зрушення у свідомості, зі свого боку, породжуються соціальними суперечностями, які визначаються як умови, що формують причину («причини причин»). Іншу групу умов складають фактори, що сприяють реалізації вже сформованих деформацій у свідомості. Таким

чином, соціальні суперечності викликають злочинну поведінку не безпосередньо, а спочатку деформуючи суспільну та індивідуальну свідомість; твердження про те, що можливості і перспективність індивідуальної віктимологічної профілактики засновані на визнанні потерпілих від злочинів (реальних і потенційних) носіями певної сукупності особистісних і поведінкових характеристик, сукупність яких зумовлює їх більш високу, хоча, зрозуміло, і ймовірну віктимність.

Завдяки напрацюванням аспірантки дістали подальший розвиток: положення про те, що у сферу заходів, безпосередньо спрямованих на вирішення профілактичних завдань щодо насильницьких дій, що вчиняються щодо жінок, повинні зараховуватися не тільки особи, які вчиняють правопорушення, але і сама обстановка, в якій формується особистість, сфера індивідуальної профілактики повинна бути розширена, а в коло її суб'єктів поряд з потенційними злочинцями повинні бути поміщені потенційні і реальні жертви злочинів; положення про те, що для ефективної профілактики повторних (рецидивних) проявів насильницьких дій щодо жінок, що вчиняються у сфері побуту, політика держави в галузі соціального захисту повинна передбачити можливість забезпечення постійним житлом осіб (які стали жертвами таких протиправних посягань), які цього потребують (продовжують проживати на одній житловій площі з кривдником у зв'язку з відсутністю власного житла); необхідність вироблення і впровадження для ефективної профілактики насильницьких дій щодо жінок спеціальних програм для працівників органів Національної поліції України, що включатимуть в себе способи виявлення насильства в сім'ї, розпізнання різних його форм, навички з надання допомоги жертвам домашнього насильства. Такі програми повинні складатися з наступних блоків: поняття та види сімейного насильства, психологічні особливості жертви сімейного насильства, небезпечні наслідки сімейного насильства для сім'ї та суспільства в цілому, досвід зарубіжних країн в боротьбі з сімейним насильством, партнерство з громадськими організаціями у вирішенні проблеми насильства.

На жаль, насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок пронизують усі сфери життєдіяльності суспільства (професійну діяльність, підліткове середовище, політику, сімейно-побутову сферу тощо) та нерозривно увійшло в життя кожного члена суспільства. Динаміка насильницьких злочинів свідчить про негативні тенденції у цьому виді злочинності та про необхідність актуалізації даного питання.

Більше того, ми підтримуємо думку аспірантки, що від насильства страждають усі члени суспільства незалежно від віку, статі, професії, віросповідання чи інших ознак. Проте, як відомо, найбільше потерпають у суспільстві від насильства, як правило, жінки.

Проблема насильства щодо жінок стає актуальною у зв'язку з тим, що Україна, інтегруючись до світової спільноти, має визнати людину, її права своєю основною цінністю. Це також означає, що і жінки, і чоловіки, які відрізняються за біологічними ознаками, повинні бути рівноправними у суспільному контексті.

Інтегрування гендерного підходу в державну політику передбачає запобігання дискримінації за ознакою статі в будь-якій сфері суспільного життя, недопущення проявів насильства щодо жінки.

Водночас, насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та особи похилого віку. Найпоширенішим і найбільш складним для держав, незважаючи на їх позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах.

Така оцінка ґрунтується на результатах опрацьованих аспіранткою 192 нормативно-правових і доктринальних джерел, кожне із яких має пряме відношення до досліджуваної проблематики (с. 211-228), використаних у тексті роботи статистичних та інших емпіричних матеріалів (с. 23-28), а також виведених дисертанткою елементів наукової новизни (с. 21-26), кожен із яких відображено у певній рубриці (вперше – 3 положення; удосконалено – 5; дістали подальшого розвитку – 3), які не тільки кількісно співпадають із

визначеними у цій дисертації підрозділів (8) та задач дослідження (8), але й несуть у собі низку концептуальних висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес у науково-дослідній сфері, у правотворчості, у правозастосовній діяльності та у навчальному процесі. Так, основні положення та висновки, викладені у дисертації, може бути використано у: науково-дослідній діяльності – для розробки теоретичних питань дослідження насильницьких проявів в сімейно-побутовій сфері та її запобігання органами Національної поліції; правотворчій діяльності – під час вдосконалення кримінологічних досліджень у сфері запобігання злочинності; практичній діяльності – для оптимізації діяльності працівників органів Національної поліції та інших правоохоронних органів із запобігання злочинності; навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників з кримінології, а також навчальних посібників із спецкурсів. Аспірантці варто було б отримати акти впровадження одержаних результатів. Це, на нашу думку, посилює його практичну складову її дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, анотації та опублікованих працях. Основні положення дисертації з достатньою повнотою викладені у п'яти наукових працях, із яких чотири – наукові статі у фахових виданнях (у тому числі одна у науковому періодичному виданні іноземної держави), а також чотирьох тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Зміст анотації дисертації ідентичний основним положенням дисертаційного дослідження. Дисертація та анотація оформлені відповідно до встановлених вимог. Дослідницька робота виконана на високому науково-теоретичному рівні. Автором наукової роботи «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» по-новому вирішені теоретичні питання теми дослідження, які є вагомим внеском у кримінологічну науку, а також свідчать про глибокі її знання, пов'язаних із

розробленням кримінологічних аспектів запобігання насильницьким діям, що вчиняються щодо жінок в Україні, її вміння абстрагуватися від другорядних питань та зосереджувати увагу на принципових і практично значущих проблемах виконаного наукового дослідження.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану роботу, необхідно вказати на наявність певних висновків та пропозицій, що викликають сумніви, зауваження або вказують на окремі протиріччя й можуть слугувати підґрунтям для майбутньої наукової дискусії. Такі:

1. Певні сумніви викликає формулювання назви теми дослідження «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» оскільки в ньому авторка поєднує окремий теоретичний інститут кримінального права зі змістом кримінологічної характеристики, яка розкривається аспіранткою в усіченому варіанті. Не зазіхаючи на творчий задум аспірантки з огляду на можливі варіанти інтерпретації кримінологічного підходу, вдається, що такий підхід здобувача вимагає окремого теоретико-прикладного обґрунтування під час публічного захисту (с. 22 дисертації).

2. Аналіз дисертації Н.О. Ліщук показує її здатність до досконалого опрацювання теоретичних і прикладних положень, що стосуються предмета наукової праці, наукову принциповість та виваженість при вирішенні складних і суперечливих питань наукової праці. Як дослідниця, вона цілком вірно відзначає, що зростання рівня насильницької злочинності в Україні, спричинене різноманітними факторами, саме: соціально-політичною нестабільністю, економічною кризою, рівнем безробіття, військовими діями, які становлять загрозу життю та здоров'ю громадян. Поряд з цим, вона не проводить поглибленого аналізу даних факторів, і не розвиває наукову дискусію щодо зростання рівня насильницької злочинності в Україні. А варто було б з урахуванням сучасної кримінологічної доктрини замислитись над необхідністю внесення пропозицій щодо вдосконалення інституту покарання, в частині посилення кримінальної відповідальності за насильницькі дії щодо жінок в сучасних умовах.

3. Зважаючи на проголошену автором мету наукової роботи, а також її предмет, який відображає назва дисертації «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання», першочергової уваги вимагає побудова і засади дослідження, задекларовані у Розділі 1 «Загальні засади дослідження проблеми насильства щодо жінок» (с. 28-69 дисертації), а відтак їх розгляд у відповідних підрозділах, що мають розкривати авторський підхід та його реалізацію стосовно вирішення проблеми, яка складає новизну дисертації. Вказане положення, задеклароване у назві першого розділу, має не лише ключовий характер, а й значною мірою відбиває предмет дослідження через авторське формулювання теми дисертації. У зв'язку з цим, аспірантці варто було б ширше продемонструвати у вказаному розділі власні методологічні кроки при розв'язанні проблеми дисертаційного дослідження, починаючи від формулювання відповідних наукових гіпотез з проблемних питань дисертації до їх доведення або спростування.

4. Позитивне враження складає ґрунтовне, поглиблене, творче опрацювання дисертантом у підрозділі 1.1 «Стан наукового дослідження проблеми насильства щодо жінок» в юридичній літературі» (с. 28-дисертації), наукових поглядів і думок на проблему жертви злочину вітчизняних і зарубіжних вчених. Схвально оцінюючи творчий задум аспірантки, її незаангажованість догматами кримінологічної теорії при окресленні меж дослідницького матеріалу та його змісту, зробимо застереження, що в даному підрозділі варто було б розглянути не тільки віктимологічний аспект проблеми, а запропонувати науковій спільноті авторське бачення на насильство щодо жінок взагалі. Адже відсутність такого орієнтиру викликає низку запитань, яких можна уникнути. Наприклад, сьогодні кримінологічна наука апелює великим сегментом досліджень щодо домашнього насильства, де жінка стає жертвою в наслідок насильницьких дій з боку чоловіка (наукові праці А.Б. Благої, К.Б. Левченко, М.Г. Кузнецова та ін.

5. Безумовною новизною відрізняється ідея Н.О. Ліщук щодо авторського визначення жінки-жертви насильницьких дій, як особи, якій

злочином завдано проти її волі фізичної, моральної, майнової чи психологічної шкоди, що стало наслідком її особливого соціально-рольового статусу в суспільстві (с. 21 дисертації), а також запропонована аспіранткою класифікацію віктимних ситуацій залежно від варіантів поведінки потерпілих, від нейтральної до протиправної (с. 21-22 дисертації). Вказана новизна наукової роботи і власна позиція авторки заслуговують на увагу. Разом з цим, серед положень новизни не проголошується кримінологічний портрет особи-злочинця, що вчиняє насильницькі дії щодо жінок та жінки-жертви насильницьких дій, яке для кримінологічної науки має важливе значення та вимагає певного обґрунтування.

6. Значне місце у роботі присвячено поняттю та ознакам насильницьких дій щодо жінок (с. 40-53 дисертації), що, безумовно, впливає із мети дисертації. Водночас, відзначимо, що червоною ниткою через все дисертаційне дослідження простежується позиція та переконання Н.О. Ліщук у тому, що одним з важливих компонентів кримінологічної характеристики є жінка-жертви насильницьких дій. Цілком поділяючи позицію дисертанта щодо ролі та значення жінка-жертви насильницьких дій для класифікації злочинів і, зокрема, проти життя і здоров'я, вважаємо необхідним з'ясувати відсутність окремого обґрунтування у відповідних підрозділах дисертації загального доктринального погляду аспірантки на проблему домашньої злочинності, оскільки вона характеризується чотирьома видами злочинів у яких жінка фігурує як жертва злочину.

. Важливе значення для досягнення мети дослідження є Розділ 3 «Запобігання насильницьким діям щодо жінок в Україні», який передбачає розгляд загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та віктимологічної профілактики насильницьких дій щодо жінок(с. 135-196 дисертації). При цьому аспірантка не обґрунтовує задекларовані нею терміни «запобігання» та «профілактика», що потребує обговорення під час публічного захисту. Оскільки вітчизняна кримінологічна наука вважає, що термін «запобігання» є обґрунтованим і прямо не заперечує в доктрині кримінального права. Водночас

не можна погодитись з позицією аспірантки про використання нею такої термінології як насильство в сім'ї, що протирічить Закону України «Про домашнє насильство. Нарешті, спірною є ідея авторки дисертації щодо необхідності змінити традиційний і багаторічний підхід до профілактики, орієнтований винятково на потенційних правопорушників, що залишає за її межами попереджувальний вплив на потенційних жертв (с. 210 дисертації), адже кримінологічна політика тривалий час показує фактичну недосяжність такої безумовно бажаної мети.

Між тим, висловлені зауваження щодо окремих положень дисертації, насамперед, мають здебільшого характер побажань щодо подальшого покращення наукової роботи або є дискусійними та такими, що не знижують достатньо високого рівня і позитивної характеристики дисертаційного дослідження Н. О. Ліщук за темою «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання», що є завершеною науковою роботою, виконаною особисто аспіранткою у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертаційне дослідження містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок авторки у кримінологічну науку України. У роботі отримано нові доктринально аргументовані результати, які у сукупності мають істотне значення для розроблення кримінологічних аспектів запобігання насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок в Україні, а також розвитку можливостей її практичного використання у цілях вирішення нагальних завдань запобігання цьому виду кримінального правопорушення.

Висновок. Дисертація Ліщук Наталії Олександрівни «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим пунктом 9, 11, 12 Порядку присудження наукових ступенів, постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій й іншим керівним документам міністерства освіти і науки

України, а сама авторка – Ліщук Наталія Олександрівна заслуговує на присудження її наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Опонент:
професор кафедри
кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

І.Г. Богатирьов

